

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЮ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ - 110*

**ТЕМАТИЧНИЙ ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

ЧАСТИНА 2

КИЇВ - 2009

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

*НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЮ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ - 110*

**ТЕМАТИЧНИЙ ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ**

ЧАСТИНА 2

КИЇВ - 2009

валера, отновленъ, и драгоценными утвари церковными украшенъ, при Преосвященномъ Епископе Захарии Корниловиче року «с-аа» (1701 р.) апреля «зі» дня». На 20-му аркуші написано: «Сіє рукописное Четверо-Евангеліє писано 1556 года въ Монастыре Жеславскомъ при Церкви Св. Живоначальныя Тройце и написано рабомъ Божимъ Михайломъ Василієвичемъ сыномъ Протопопы Саноцкого». Оправа шкіряна, коричневого кольору, оздоблена чотирма металевими наріжниками з зображенням евангелістів з символами та середник із зображенням Розп'яття.

Рукописні книги і сьогодні викликають надзвичайний інтерес. Факсимільні видання українських літописів є бібліографічною рідкістю. Вони дають можливість досконало вивчити найцінніші пам'ятки вітчизняної культури, зрозуміти їх цінність у всебічному висвітленні історичних процесів. Публікації літописів продовжують бути актуальними, вони розширюють джерельну базу вітчизняної історіографії.

¹ НМІУ РД – 1629.

² Словник художників України. – К., 1973. – С. 66.

³ Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. – М., 1984, № 3. – С. 33.

⁴ Церковно-археологічний музей заснований водночас з Церковно-історичним археологічним товариством у 1872 р. при Київській Духовній академії і припинив існування у 1918 р.

⁵ Указатель Церковно-археологического музея при Киевской Духовной академии. – К., 1897. – С. 219. – № 15252.

⁶ Архів НМІУ. Ф. 6. – Оп. 2.

⁷ Білокін С. Музей України. Збірка Павла Потоцького – К., 2002. – С. 29.

⁸ Огієнко І. Українська культура. – Л., 1918. – С. 28.

⁹ НМІУ РД – 1628.

¹⁰ Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. – М., 1984, № 4. – С. 36.

¹¹ НМІУ РА – 1628.

¹² Указатель Церковно-археологического музея при Киевской Духовной академии. – К., 1897. – С. 219. – № 15252.

¹³ НМІУ РА – 1168.

¹⁴ НМІУ РА – 1169.

¹⁵ Радзивілл Богуслав (1620-1669 рр.) – державний та військовий діяч Речі Посполитої, представник руху литовських магнатів Радзивіллів.

¹⁶ Слово о полку Ігореві та його поетичні переклади. – К., 1967.

¹⁷ НМІУ РА – 1627.

¹⁸ Голіков Іван Іванович (1887–1937 рр.) – відомий майстер палехської мініатюри, автор ілюстрацій до «Слова».

¹⁹ НМІУ РА – 1856.

²⁰ Вздоров Г.І. Исследование о Киевской Псалтири. – М., 1978.

²¹ НМІУ РА – 2076.

С.А. Березова,
завідувач сектору

Твори варшавського майстра Яна Мацея Шварца в колекції Музею історичних коштовностей України

Колекція західноєвропейського срібла в Музеї історичних коштовностей України налічує понад 400 експонатів. Серед них найбільше витворів німецьких та польських золотарів. Вироби з Польщі (звісно, в сучасних її межах) представлені такими ювелірними центрами, як Вроцлав, Гданськ, Глогув, Стшелін, Варшава. Варшавські зразки золотарства посідають третє місце за кількістю експонатів після Гданського та Вроцлава. Це близько 50-ти предметів різноманітного призначання (культові і світські) другої половини XVIII – початку XX ст. Переважають речі XIX ст., серед яких є роботи відомих варшавських фірм і майстерень. Серед них – предмети чайно-кавового сервізу майстра Яна Мацея Шварца, які надійшли до МІКУ у 1965 р. з Херсонського краєзнавчого музею.

Про Шварца відомо, що він народився 1772 р., помер у 1828 р. Відкрив майстерню у Варшаві близько 1800 р. Містилася вона за адресою (здається з 1813 р.): вул. Пшеязд, 651.

У 1800 р. Шварц одружився з Анною Регіною Гудатц. З родиною мешкав його брат Міхал Ян (1769–1827 рр.). Вірогідно з Яном Мацеєм співпрацював невідомий на ім'я золотар Б. Шварц, похований у 1836 р. у родовому склепі. Після смерті Яна Мацея у 1828 р. власницею майстерні стала вдова Анна, але фактично роботою керував Фелікс Ян (1807–1838 рр.), єдиний золотар поміж чотирьох синів (у Шварца було ще три дочки). Такий стан справ тривав аж до часу смерті Яна, після чого невдовзі фірму було закрито. Відомо, що Шварц-син брав участь у польському повстанні проти царату 1830–1831 рр. В той час він і користувався спрощеною версією прізвища Шварц. Зі Шварцем-батьком пов'язано два типи клейм: IMS з різним видом літер та щитків (прямокутний, овальний). Вживали такі клейма

в перший період існування фірми. Також він використовував клеймо Mschwartz курсивом з валютою при літері M та Schwartz курсивом в овалі (часто у супроводі клейма з написом «w Warszawie»). Міське клеймо Варшави – сирена в овалі, якщо Ян Мацей Шварц і використовував, то тільки в останній період життя. Таке клеймо інколи можна бачити при підписові Schwartz, котре, можливо, ставили одразу після смерті майстра. Після 1831 р. прийнято датувати клеймо Schwarze курсивом в прямокутнику у двох версіях: в одній з них літера «e» є витягнутою. Найчастіше йому товаришує міське клеймо та «w Warszawie» або «w Warsaw.» в прямокутниках.

Це все, що стосується клейм, які можна бачити на виробих майстерні Яна Мацея Шварца.

Чайно-кавовий сервіз, що зберігається в МІКУ, складається з чотирьох предметів: чайника (ДМ-7802), кавника (ДМ-7798), молочника (ДМ-7799) та цукорниці (ДМ-7796). Чайник та кавник (обидва позолочені всередині) відрізняються лише формою корпусів і, звісно, розмірами. У кавника (висота – 190 мм) корпус овоїдний, у чайника (висота – 165 мм) більш приземкуватий – у формі сплющеної кулі. Обидві посудини встановлені на невеличку круглу основу, декоровану візерунком, в основі якого трохи вигнуті «ложки», між якими по парі вузеньких опуклих рисок. Кришка посудин знімна, східчаста. У двох місцях її прикрашає по периметру візерунок абсолютно ідентичний тому, який ми бачимо на основі. Верхня частина кришки оздоблена карбованою розеткою, пелюстки якої – видовжені листочки (схожі на лаврові). В центрі розетки – ручка кришки, яка є вирізаною з дерева розеткою на балясині. Вгорі до неї прикріплена срібна напівсфера з кулькою. Ручки посудин С-подібні з виступом посередині, виготовлені з чорного дерева. Нижній кінець ручок вставлено у срібну муфту і закріплено за допомогою заклепок. Вгорі елементами кріплення і одночасно декору ручок є дві розташовані з боків подвійні срібні розетки. Високий носик посудин завершується стилізованою головою коня. Очі коня з довгими віями-рисками опущені донизу. На носі – зморшки, рот відкритий. Замість вух – два рядки візерунку, схожого на ови. Грива коня, що плавно лягає на довгу шию, має вигляд видовженого листка з гострим верхечком.

Молочник (всередині позолочений) має корпус у формі сплющеної кулі, широкий вилив. Шийка чітко відділена від корпусу обідком карбованого візерунка ідентичного візерунку на чайнику та кавнику. Висота предмету – 125 мм.

Цукорниця (155x115x100 мм) за формою типова для такого ґатунку предметів першої половини – середини ХІХ ст., коли часто вони мали вигляд скриньки на ніжках, яку зачиняли ключем. У даному випадку скринька восьмигранна: по три вузенькі бокові грані та більш широкі грані передньої та задньої стінок. Вгорі по краю (периметру) цукорниця декорована таким же візерунком з «ложок», що чергуються з подвійними рисками, що й на всіх інших предметах сервізу. Над цим елементом декору розташовано ще й дрібний перлинник. На передній стінці в центрі зроблено отвір для ключа, на який накладено фігурну пластину з таким же отвором посередині ромбоподібної фігури, яка є композиційним центром візерунка із розташованих врізнобіч рогів достатку з квітами та соковитими плодами. Кришка цукорниці приєднана до корпусу за допомогою шарніру, з боків огранена (грані повторюють форму граней корпусу). В центрі, на тлі гладенької поверхні, – накладна пластина з образом богині, що управляє колісницею з квадригою коней. Цукорниця спирається на ніжки у формі фігурної пластини з боковими овальними виступами та середнім, стилізованим під лапу звіра з пазурами. На бокових виступах – квіти.

Звісно, накладна пластина на кришці викликає певний інтерес. Зрозуміло, що зразком для подібного зображення слугували образи з античної міфології, представлені на різноманітних предметах (вази, рельєфи тощо). Крилата богиня на пластині нагадує Ніку (Вікторію). Вона керує колісницею, в якій відчутна стилізація під засоби пересування, якими користувалися під час спортивних змагань.

Всі предмети сервізу виготовлені із застосуванням наступних технік: лиття, кування, штампування, різьблення по дереву. На них – ідентичні клейма: міське Варшави – «Сирена»; майстра Яна Мацея Шварца – курсивом «Mchwartz», проби «84», згідно яких вони датуються кінцем 1820-х рр. Адже саме такі клейма ставили, відповідно до досліджень Ришарда Боброва, на предметах майстерні Шварца у останній період його діяльності. Цікаво, що цукорниця та молочник, за даними апробації, мають 800-ту пробу срібла, а кавник та чайник – 875-ту. Чому так, встановити важко, хоча не виключена можливість помилки, зробленої під час визначення проби предметів в наш час. Адже треба брати до уваги, що на всіх предметах стоїть одна проба срібла – «84», яка відповідає сучасній 875-й.

Предмети чайно-кавового сервізу виконані під впливом класичного стилю, до якого, як і до інших стилів попередніх епох,

зверталися майстри у XIX ст. Звісно, окремі деталі посудин виготовлені за зразками витворів більш раннього періоду, поширених у Європі. Наприклад, ручки з чорного дерева подібної форми, розетки-кріплення ручок, носик у формі голови тварини (у даному випадку коня). Паски узору, яким декоровано посудини, нагадують так званий «пфейфен-орнамент». Але порівняно з цими зразками, не дивлячись на доволі ретельне виконання всіх деталей, посудини сервізу (окрім, звісно цукорниці) досить приземкуваті. Їх можна вважати типовими витворами варшавського срібла, яке призначалося не для представників суспільної еліти, а для широкого загалу тогочасного населення.

Lileyko Halina. Złotnictwo. – Warszawa, 1978.

Samek Jan. Polskie złotnictwo. – Warszawa, 1988.

Bobrow Ryszard. Srebro warszawskie XVIII i 1 połowy XIX wieku ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie. – Warszawa, 1991.

Gradowski M. Znaki na srebrze. Znaki mejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach. – Warszawa, 1993.

О. П. Буняк,

старший науковий співробітник

Матеріали Патріарха Київського і всієї України Димитрія (Яреми) в збірці НМІУ

У 2009 р. Національний музей історії України відзначає 110 років від дня заснування. До цієї дати впродовж року відкривається ряд виставок. Серед них і виставка «Сучасні реліквії християнських церков», з якою можна було ознайомитися до 1 вересня. На ній експонувалися матеріали основних християнських конфесій України: римсько-католицької церкви, греко-католицької церкви, Української православної церкви, Української православної церкви Київського патріархату та Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

У статті представлено матеріали УАПЦ із колекційних збірок музею, які експонувалися на виставці. Окрему увагу приділено відродженню, розбудові і діяльності церкви на чолі зі Святійшим Патріархом Київським та всієї України Димитрієм (Володимиром Яремою).

Відновлення Української автокефальної православної церкви наприкінці XX ст. стало наслідком піднесення національно-релігійного руху в Україні. Він був зумовлений такими факторами, як святкування тисячоліття хрещення Русі (1988 р.) і проголошення незалежності України (1991 р.).

На рубежі 1980-х – 1990-х рр. у середовищі віруючої інтелігенції поширювалася думка про необхідність самостійної української церкви. Як наслідок, виникла ініціативна група, яка розгорнула серед віруючих агітаційну роботу в справі відродження УАПЦ. Новий поштовх до відродження УАПЦ дав Всеукраїнський з'їзд Товариства української мови, який відбувся в Києві 11-12 лютого 1989 р. На з'їзді виступив настоятель Свято-Успенського православного храму (м. Єлгава, Латвія) о. Богдан Михайлечко, який закликав стати на захист забороненої УАПЦ та порушити клопотання перед урядом УРСР у справі реабілітації репресованого автокефального духовенства та віруючих.